

arquitectura religiosa

ESGLÉSIA DE SANT ROMÀ

Població: Sanaüja
Distància des de Cervera: 31 km
Accés: Pista+sender
Indret: Sortint de Sanaüja pel camí del castell en direcció a la masia Blanca, ens desviarem més endavant a mà dreta en direcció cal Catí.

D'aquí, pel camí que porta a Ribelles, dalt d'un turó a la dreta del camí (difícil de veure).

Tipologia: Església
Època (Èpoques): s. XI
Estat de conservació: Ruïna
Estil: Romànic
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Religios/Culte
Actual: Abandonat al culte/Espai d'interès arqueològic

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Interior del mur nord

Edifici d'una sola nau, de planta rectangular amb absis semicircular orientat a llevant (llargada total: 11,50 m x amplada: 3,4 m x gruix dels murs: 0,9 m). Actualment es troba en avançat estat de ruïna, sense coberta, amb alguns trams de murs totalment o parcialment enderrocats (sobretot els murs sud i oest).

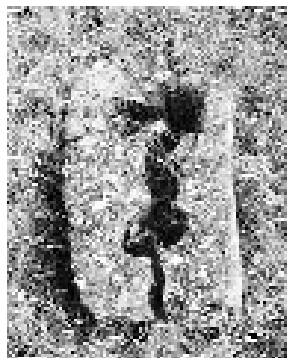
Presenta un aparell de carreus de dimensions lleugerament desiguals (*opus incertum*) —amb l'excepció de les cantoneres, on els carreus són més regulars i grans— amb rejunt d'argamassa de calç i sorra visible en algun tram dels murs.

Al mur oest, tot i trobar-se parcialment enderrocats, possiblement hi hauria una finestra cruciforme, avui pràcticament desapareguda com a conseqüència de l'enderroc.

Exterior dels murs sud i oest

En el mur sud, molt afectat per l'enderroc, hi destaca un contrafort. El mur nord, on es bastia la porta d'ingrés, és el

Possible obertura podis d'on arrencarien, segurament, dos arcs faixons. Entre les ruïnes destaquen algunes pedres motllurades que formarien part d'algun element decoratiu (imposta...).

més ben conservat, juntament amb l'absis, del qual destaquem l'existència d'unes faixes verticals a mode de decoració i dues petites obertures.

L'interior, poc visible a causa de l'enderroc i l'abundant vegetació, no presenta elements destacables llevat de dos

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Pel que fa a la seva advocació, trobem que Sant Romà fou un sacerdot que va patir diversos turments a Antioquia en temps de l'emperador Galeri. Amb aquest mateix nom hem comptabilitzat un total de 28 sants, però és Sant Romà d'Antioquia el qui té més culte a la península.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Espai que seria de gran bellesa només amb una petita intervenció de neteja i consolidació de les estructures.

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANTA MARIA DE LA PLAÇA

Població: Sanaüja
Carrer/plaça: plaça Major, s/n
Distància des de Cervera: 27,5 km
Accés: Carretera
Indret: Dins del nucli urbà.

Tipologia: Església
Època (Èpoques): ss. XVI-XVIII
Estil: Gòtic i barroc
Autor: Joan Gausia, mestre d'obres (s. XVI)
Estat de conservació: Bo
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Religios/Culte
Actual: Religios/Culte

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Església d'una sola nau, capelles laterals i absis trapecoidal, orientada en sentit E-O. Mesures: 12,65 m de façana d'ingrés.

La façana presenta un aparell de carreus ben escairats, destacant els de les cantoneres, treballats a mode d'encoixinat que contribueix a augmentar la plasticitat

Façana d'ingrés

de la façana. Una cornisa motllurada recorre el tester, de perfil mixtil·lini que parteix d'un coronament semicircular a la part superior i que s'expandeix cap als costats, formant un perfil cóncavo-convex delimitat per uns petits replanets que actuen com a base de quatre gerres flamejants, de les quals manca la inferior esquerra. A la part central del tester s'obren dos arquets semicirculars (amb campana el de la dreta) i tot el conjunt és rematat per un penell que arrenca d'una bola situada en el punt culminant del tester. La porta d'accés presenta un entaulament amb frontó gairebé semicircular, tot formant un timpà, l'única decoració del qual consistiria en una fulla d'acant invertida a mode de cul de llantia al centre de l'arc. Emmarquen la porta dues pilastres estriades a banda i banda, davant de les quals s'imposa una columna

Porta d'entrada

sobre podi, amb el mateix tipus de decoració estriada que la pilastra, mentre els capitells i l'entaulament semblen manllevats de l'ordre toscà. Dos òculs ovals a cada costat donen llum a l'interior. Per damunt la porta d'accés, un rossetó motllurat centra la façana, mentre més amunt s'obre una

mena de finestral coronat per un petit dosser i amb els costats estriats formant esqueixada, que aixoplugava, fins l'any 1936, una imatge de pedra de la Mare de Déu amb el Nen, no obstant el temple està dedicat a Santa Maria. D'altra banda, val a dir que a l'esquerra de la façana, vora la rectoria, es conserva una finestra amb esmotxadura i una gàrgola superior de la que en surt una canalera.

A l'interior, el temple conserva la seva estructura gòtica, si exceptuem algunes reformes d'època barroca, que s'integren perfectament a l'estructura original. Presenta una sola nau coberta amb quatre trams de volta de creueria i capelles laterals de diverses dimensions que evidencien una lleugera asimetria en la construcció, si bé aquesta no està exempta d'uns ritmes i proporcions perfectament coherents; destaca la tercera capella de la nau de l'epístola, avui dedicada a Sant Pere, on l'arc ogival d'ingrés presenta ornamentació a base de motius florals en tot el seu perfil. El presbiteri forma un absis trapezoïdal i té una capella a cada costat, una de les quals, de dimensions més reduïdes, està coberta amb volta de creueria i diversos punts d'encreuament amb petites claus de volta, que originen un tipus de coberta gairebé amb forma d'estrella. L'altra capella del presbiteri dóna pas a la sagistia, coberta amb volta pentagonal, per la qual s'accedeix a una estança d'època moderna, molt desfigurada per les obres que l'adaptaren per instal·lar-hi la caldera de la calefacció, tot i que segons Rubio, González i Markalain, però, són encara visibles alguns detalls com una cornisa decorada segons el gust barroc, sostinguda per mènsules i una volta semicircular que probablement tenia llunetes.

Les reformes més importants realitzades en època barroca, però, es concreten bàsicament, apart de la façana a l'exterior, en les dues noves capelles anteriors al presbiteri i que, per la seva situació i notables dimensions, semblen formar una mena de creuer. Es tracta de dues capelles de planta gairebé quadrangular, molt semblants entre elles, cobertes per una cúpula sobre petxines culminada amb un llanternó. Un arc de mig punt peraltat comunica cada capella amb el presbiteri, per una banda, i amb l'altra capella immediata de la nau. Una doble cornisa motllurada recorre el perímetre d'ambdues capelles, jugant amb la bicromia o efecte que produeix el contrast de la pedra emprada aquí per als elements de suport o decoratius—amb la pintura, si bé actualment aquesta es troba en un estat molt malmès, fruit en gran part de l'incendi que va patir l'església durant la Guerra Civil. Actualment, però, encara es distingeixen vagament les pintures amb representacions angèliques a les petxines i llegendes com *Ave Maria Gratia Plena* inscrites en sengles filacteris.

Pel que fa a la decoració escultòrica de l'església, a part de la decoració floral de l'arc de la capella de Sant Pere, cal destacar la representació del Tetramorf en els capitells o culs de llantia que descarreguen les nervadures de la capella de la Mare de Déu de Montserrat, així com alguns motius heràldics que, a la capella del baptisteri ens remetien als Montcada, amb la represen-

tació de l'escut amb els pans característics. A la capella barroca de l'evangeli és remarcable la representació de dos escuts heràldics. D'altra banda, les cinc claus de volta de la nau principal estan decorades, des de la capçalera, amb la representació d'una *Maiestas Domini* o Crist beneïnt, l'escut de Sanaüja, un altre cop l'escut però emmarcat per un medalló lobulat, el Nom de Jesús i l'Anyell Místic; destaca, però, per la seva bellesa i major proximitat a l'espectador, que comporta una millor visibilitat, la clau de volta del sotacor, amb la representació de la Nativitat.

Al terra de l'església hi ha lloses d'ossaris amb inscripcions epigràfiques, algunes datades, que van des del segle XVI ("1[5]54" a la capella del Sant Crist, la primera entrant a mà dreta), fins als segle XVIII ("1709" a la mateixa capella o "1717" a la capella barroca de la banda de l'epístola). Val a dir, però, que és probable que l'actual emplaçament d'aquestes lloses no es correspongui amb l'original, ja que al segle XIX fou refet el paviment de l'església.

Finalment, prop de la capella que aixopluga la pica baptismal, hi ha l'escala de cargol que condueix al cor. En un primer nivell, i més amunt sota la teulada, hi ha un espai transitable, a sobre la coberta de llosa anterior, damunt la qual es construí, fa pocs anys, una nova teulada de doble vessant. Val a dir que aquesta obra de restauració, que afectaria també aspectes de consolidació de la façana en la seva part superior, evidencià en aquest sector, sota teulada, la unió de l'actual façana amb la gòtica anterior.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La primitiva església parroquial de Sta. Maria era situada vora el castell i actualment es troba totalment enrunada. La primera referència a l'església de Sta. Maria es remunta a l'any 951, en què el papa Agapit II confirmà en una butlla tots els drets, privilegis i possessions de l'església d'Urgell, entre els quals hi havia la parròquia de Sanaüja. Santa Maria de Sanaüja fou Seu d'una comunitat de preveres o beneficiats, encarregats del servei religiós dels diferents altars. En els anys 1279 i 1280, Arnau Biosca i Ponç de Matabous, respectivament, eren proporcioners de Sanaüja i satisfieren en concepte de la dècima papal recaptada a la diòcesi d'Urgell la quantitat de 5 sous i 2 diners per cadascun dels anys esmentats; aquesta informació indica la presència d'una comunitat d'aquest tipus en aquestes dates. Així mateix, el rector de Sanaüja és mencionat en la dècima papal de la diòcesi urgellenca col·lectada el 1391, any en què eren beneficiats de l'església de Sanaüja, Jaume Olzinosa, rector del Bordell, i Pere d'Anglesola, canonge menor. La comunitat de preveres fou reglamentada el 1635 dins la regla agustiniana.

L'actual església parroquial de Santa Maria és una construcció gòtica tardana, que consta que s'edificà entre el 1509 i 1515 sota la direcció del mestre d'obres de Balaguer, Joan Gausia. Aquesta església allotjà la col·legiata de Sanaüja, comunitat de preveres, cadascun dels quals feia un servei religiós en una capella o

fundació. Alguns d'aquests beneficis daten del s. XIV, però la reglamentació de la comunitat es feu vers el 1635. La comunitat de preveres invertia en préstecs el que els sobrava de llurs rendes. El 1538 van deixar 400 lliures a la universitat de Bellpuig i la mateixa quantitat als còsols de Sanaüja per a la construcció d'un molí.

Com a testimoni documental comptem, a més a més, amb les actes de la visita pastoral que en nom del Bisbe realitzaren el canonge Galcerà i el seu secretari Carmaniu l'any 1758 on queda palesa la importància de l'església de Sanaüja i la riquesa de la parròquia en aquella època, prova de la qual n'és l'existència d'una Arxiconfraria (hi havia les confraries del Roser, Sant Salvador i la Minerva —confraria en honor de l'eucaristia—) administrada per cinc priors i formada per nombrosos confreres que, pel compliment de les seves obligacions guanyaven les indulgències contingudes a la butlla del Papa Climent VIII. Cal advertir, d'altra banda, que l'església parroquial comptava: "...ab les rendes d'un molí de cera, una plantada de moreres i alguns censals i productes d'un camp de blat". Així com també ens explica que: "...A l'altar major hi ha un banc per assentar-se los ministres, altres per los priors, altre per los priors del Roser i altre per posar candeleros d'aquesta Arxiconfraria i un armari per posar el tabernacle de la Verge del Roser".

En fer referència a l'altar major es parla també de "son retaule d'escultura dorat", fent referència al magnífic retaule de mitjans segle XVII que fou destruït

Retaule de la capella dels Dolors, destruït l'any 1936 (Arxiu fotogràfic de la Casa Museu Duran i Sanpere)

durant la Guerra Civil. Com a imatge titular del retaule s'hauria col·locat probablement la que fou esculpida gairebé un segle abans —al 1543— per un escultor de primera fila com Martí Díez de Liatzasolo. Segons la informació que ens aporta aquesta visita pastoral, dintre l'església hi havia onze capelles: l'Anunciata, els Dolors, Sant Salvador, St. Nom de Jesús, St. Isidre, St. Joan Baptista, St. Crist i Puríssima Sang de Jesucrist, Roser i Sant Esperit, Ànimes i Assumpció de Maria, St. Antoni i Sta. Llúcia, que després de la Guerra Civil foren redistribuïdes amb diferents advocacions.

Gairebé fa dos-cents quaranta anys de l'esplendor que se'ns descriu, però en resta constància documental i la memòria de la gent gran més propera, els quals asseguren a que, almenys bona part d'aquest esplendor —l'arxiconfraria ja havia desaparegut— es mantingué fins la Guerra del 1936-39. Aquests esdeveniments han privat a les generacions venideres, de poder admirar un patrimoni irrepetible.

RETAULE DE L'ALTAR MAJOR (DESAPAREGUT)

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

No n'hi ha prou amb una fotografia antiga per fer una anàlisi completa d'un retaule del segle XVII com el de Sanaüja, però si més no en podem apreciar la monumentalitat en relació amb altres retaules conservats de l'època com el del Roser que encara es guarda a l'església de Santa Maria de Ponts o bé el retaule del Roser de l'arxiprestal d'Agramunt, als quals sembla que el de Sanaüja avantatjava en monumentalitat i probablement en qualitat.

Estructuralment, el retaule de Sanaüja responia al tipus reticular, que s'adaptava a la forma absidal de la paret, i estava compartimentat en cinc carrers dividits per tres pisos coronats per tres dossers amb tambor i balustrada, a més del sòcol i el bancal a la part inferior. Observem, segons ens permet la fotografia, que tots els compartiments del retaule estaven emmarcats per una sèrie de dobles columnes, que semblaven respondre a la tipologia de punta de diamant i presentaven un ordre compost, a la vegada que estaven situades damunt pedestals amb elements fitomòrfics. Les fornícules laterals del primer cos estaven coronades per frontons semicirculars, mentre que les laterals del segon cos ho estaven per frontons triangulars partits.

Pel que fa a la iconografia, era un retaule de tipus marià amb la imatge de Maria al centre, sota de la qual hi havia un imponent sagrari que aniria agafant un lloc preeminent en els retaules barrocs amb motiu de l'exaltació eucarística. Els carrers laterals presentaven sengles fornícules amb les imatges de Sant Pere, Sant Josep i Sant Antoni de Pàdua a la dreta, i de Sant Pau, Sant Ermengol i Sant Sebastià a l'esquerra. A la resta del retaule hi havia representats els misteris del Rosari, culte dominicà per excel·lència i propugnat per la cre-

Retaule de l'altar major destruït el 1936
(Arxiu fotogràfic de la Casa Museu Duran i Sanpere)

ença de la intervenció de la Mare de Déu del Roser en la victòria a la batalla de Lepant. Els misteris del Roser expliquen la vida de la Verge en relació amb la de Crist —a diferència del culte a la Immaculada que se centra més en la figura de la Verge— i al retaule de Sanaüja apareixen els misteris de Glòria representats a la part superior, de manera que al tercer pis hi trobàvem —sempre segons el que es pot distingir a la fotografia— les escenes de la Pentecosta, la Coronació de la Verge i probablement l'Assumpció, mentre que al segon pis hi ha la Resurrecció i l'Ascensió de Crist. Cal observar que a sota de cada plafó hi havia una mena de sòcol decorat amb grotescos i caps d'angelets. D'altra banda, els dos plafons del primer cos presentaven les escenes del Naixement i l'Adoració dels Reis i els quatre de la predel·la, si bé no es distingeixen, probablement contenen els misteris de Dolor, referents a la Passió de Crist, que normalment es col·locaven a la predel·la per ser els més incitants a la religiositat, tot i que també hi podien aparèixer els misteris de Goig.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- Fons d'imatges de la Casa Museu Duran i Sanpere (Arxiu Històric Comarcal de Cervera).
- BACH, Antoni; RAMOS, Maria-Lluïsa: *Santa Maria de Sanaüja*, dins "Catalunya romànica", vol. XXIV. Barcelona 1997, ps. 336 i 337.
- GAVÍN, Josep M.: *Inventari d'Esglésies. Segarra i Urgell*. Barcelona 1987, p. 87.
- Catàleg de monuments i conjunts històrico-artístics de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Barcelona 1990, p. 429.
- GONZÁLEZ, Joan R.; MARKALAIN, Juli; RUBIO, Daniel: *Esglésies parroquials del marge dret del riu Llobregós: apropament arquitectònic i desenvolupament socio-econòmic*. "Església i societat a la

Catalunya del s. XVIII", vol. II. UNED. Cervera 1990, ps. 419-444.

—Visites Pastorals (Oficialitat de Sanaüja), llibre 111 (1758). Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

A l'arxiu fotogràfic de l'IEI hi ha una col·lecció de fotos donades per Erasmo Iibert on hi ha els retaules barrocs que enriqueixen les capelles d'aquesta església parroquial.

El descobriment d'un hipotètic absis romànic mentre es posava la calefacció posa en dubte el fet que l'actual església fos construïda totalment de nova planta. Podria ser que la parròquia s'hagués traslladat des de dalt del castell a l'emplaçament actual, ja en època altmedieval, coincidint amb una primitiva "urbanització" de la plaça Major.

INTERVENCIIONS

Darrerament, el tram de la façana ha estat objecte d'una restauració i s'ha vist clarament la unió de les parts gòtica i barroca.

PROTECCIÓ EXISTENT

Incoat un expedient de monument historicoartístic d'interès nacional/R. 13-6-1980.

CAPELLA DE SANTA SUSANNA

aquest camí per dirigir-nos cap a la Malgosa. A uns 3 km de Sanaüja.

Tipologia: Capella
Època (Èpoques): Medieval?-s. XVII
Estat de conservació: Mitjà
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Religios/Culte
Actual: Religios/Culte

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

És un petit edifici d'una sola nau, de planta rectangular (10 x 4,25 m) i coberta a doble vessant, orientat en sentit est-oest. Els murs presenten arrebossat de calç i arena que recobreix, tal com mostra algun sector, uns murs bastits a base de carreus.

Façanes sud i oest

està decorada amb una petita creu incisa. A baix, presenta un graó per salvar el petit desnivell i llindar.

De l'interior destacaríem la volta, lleugerament apuntada, i una pintura, possiblement del final s. XVII o primeria del s. XVIII, on es representa la santa titular de l'ermita amb els seus atributs.

Porta d'ingrés

de tenir en compte, a més, que molts dels edificis del primer romànic no presentaven —com aquest cas— el característic absis semicircular.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

De la visita pastoral efectuada pel bisbe d'Urgell l'any 1758, recollim l'anotació següent referida a aquesta capella. "La capilla de Sta. Susanna distante de la villa tres quartos de hora, es de Patronato de la Casa de Malgosa, obispado de Solsona y en dicha casa se guardan los ornamentos para el Santo Sacrificio de la missa, por no poderse fiar en dicha capilla por los reze-los de ser hurtados."

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—GAVÍN, Josep M.: *Inventari d'Esglésies. Segarra i Urgell*. Barcelona 1987, p. 88.

—Visites Pastorals 1758 (Oficialitat de Sanaüja), llibre 111 (1758). Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Encara que és dins el terme municipal de Sanaüja, aquesta capella està adscrita per al culte al mas Melgosa (o Malgosa), que pertany al terme municipal de Biosca.

Conjuntament amb la necròpolis, la pica i el camí, aquest indret podria convertir-se en un espai d'un cert interès arquitectonicoarqueològic.

CAPELLA DE SANTA MAGDALENA

Població: Sanaüja
Distància des de Cervera: 27,2 km
Accés: Carretera
Indret: En un extrem del cementiri municipal, situat a l'entrada del nucli urbà.

Tipologia: Capella
Època (Èpoques): s. XVI
Estat de conservació: Mitjà-dolent
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Religios/Culte
Actual: Abandonat al culte/Magatzem

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Imatge de la capella als anys seixanta (Arxiu fotogràfic de la Casa Museu Duran i Sanpere)

Edifici d'una sola nau de planta rectangular i absis semicircular, de dimensions notables per tractar-se d'una capella (12,20 m x 8,40 m). Orientada de nord a sud.

Presenta un aparell a base de carreus ben tallats rejuntats amb argamassa i una gran porta d'ingrés adovellada sobre la qual hi havia anteriorment una fornícula per albergar la figura d'un sant. A la part inferior del mur est destaca una obertura rectangular emmarcada amb carreus molt regulars i tapiada modernament amb blocs de terrissa cuita.

El cementiri actual envolta la capella pels murs sud i est sense, però, arribar a existir un contacte directe a causa de l'existència d'una fossa, que permet observar el creixement d'uns 2 m dels nivells de terres —conseqüència de l'activitat de sebellir els

Façana d'ingrés

Absis

morts. Val a dir que en aquesta vila de Sanaüja encara és força arrelada la tradició d'inhumar al terra, fins fa ben poc temps, més que no pas en nínxols.

Destacarem, al mur sud, una làpida formada per tres llores amb una inscripció emmarcada dins un camp motllurat amb el text següent: "AQUI DESCANSAN LOS RESTOS DD JPH SARRADELL/YOVARDO QUE MURI A LA EDAT DE 80 AÑYS/ (motiu floral) 21 DE MAX DE 1843 (motiu floral)/ALMAS [...] ROGAD POR SU ALIVIO LA RELI/GION OS LO [...] A LA HUMANIDAD OS LO DICTA SU/ESPOSA HIJOS Y HERMANA OS LO DEMANDAN".

Antigament aquesta capella tenia un petit campanar d'esppanya d'un sol ull acabat en forma triangular.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

De la visita pastoral efectuada pel bisbe d'Urgell l'any 1758, recollim l'explicació següent sobre aquesta capella: "Hi ha un quadro pintat de la Sta. ab sos adornos pintats a la guarnició. Ab una Imatge de Crist ab sa creu dorat, y pintat ab sa mesa, Ara, 3 estovalles, March, palet blanch y vermell. Ab sas portas y se tranquen. La Governen son Beneficiat".

D'altra banda, tot i que no tenim referències documentals anteriors a aquesta notícia del segle XVIII, els autors de la "Catalunya Romànica", tot i atribuir-li uns més que discutibles orígens medievals, apunten la possibilitat que la seva advocació tingués a veure amb un refugi per a empestats, que normalment es trobaven a les afores de les poblacions, com és el cas de Cervera o Anglesola, on hi havia la "casa de Santa Magdalena" que podia tenir un hospital adjunt a la capella.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—Fons d'imatges de la Casa Museu Duran i Sanpere (Arxiu Històric Comarcal de Cervera).

—GAVÍN, Josep M.: *Inventari d'Esglésies. Segarra i Urgell*. Barcelona 1987, p. 87.

—*Santa Magdalena*, dins "Catalunya romànica", vol. XXIV. Barcelona 1997, ps. 443 i 444.

—Visites Pastorals 1758 (Oficialitat de Sanaüja), llibre 111 (1758). Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

L'abandonament al culte ha convertit aquesta capella en un magatzem municipal. La porta està esbotzada i l'aspecte general és bastant descuidat.

INTERVENCIIONS

Darrerament la coberta ha estat reformada, i s'han utilitzat peces d'uralita per cobrir la nau i teules ceràmiques per cobrir l'absis.

CONVENT DELS AGUSTINS DEL PLA

Mare de Déu del Pla.

Població: Sanaüja
Distància des de Cervera: 27 km
Accés: Carretera
Indret: Davant mateix de la cruïlla que condueix a l'interior del nucli urbà, damunt d'una petita elevació i a l'esquerra del Santuari de la

Tipologia: Convent
Època (Èpoques): s. XVIII (1735)
Estat de conservació: Ruïna
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Religiós/Culte
Altres: Caserna Guàrdia Civil/Habitatges
Actual: Abandonat al culte-en ruïna

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Façanes d'ingrés del convent i santuari

A l'esquerra de l'església s'obre la porta primitiva del convent i una sèrie de finestres petites que corresponen a les dependències agrícoles, de la mateixa manera que trobem una alternança de finestres i finestres més petites que corresponen a la zona d'habitació del convent. L'edifici és de planta rectangular (ample 26,30 m x llarg 32,60 m aprox.).

La presència d'una sèrie de petits ulls de bou ens assenyalen la possible existència d'unes golfes. Llevat de l'emmarcament de les finestres, fetes de pedra picada,

la resta de la paret està edificada mitjançant carreus irregulars, més ben tallats i rectangulars a la base i més petits i irregulars a la part alta.

Pel que fa a la porta, aquesta presenta un emmarcament d'arc escarper, de pedra picada i que presenta decoració a la part inferior dels brancals. Damunt de la porta hi ha un segell circular amb la mitra bisbal.

L'interior conserva les restes del claustre: a base d'arcs de mig punt sostinguts damunt de columnes toscanes amb el fust d'una sola peça i capitells molt senzills. D'aquest claustre ens en donà perfectament compte Cayetano Barraquer: "cada galeria cuenta cinco arcos de medio punto o semicirculares, apoyados sobre esbeltas columnas toscanas. Cubren las galerías las bóvedas de su tiempo, es decir, las divididas por arcos transversales en compartimientos, y cada compartimiento dispuesto por arista cruzada. El pavimento del patio aún hoy se halla acicaladamente embaldosado de losas de piedra. En su centro se levanta el brocal de la grandiosa cisterna, aquel de figura sexagonal, el que está para la polea provisto de dos montantes en forma de columnas toscanas con el travesaño superior a guisa, o según las líneas, de un arco conopial, todo de pulida piedra. de la misma exquisita materia son las columnas de las galerías y los arcos. El piso alto, que es único, pues sobre él ya vienen los desvanes y los tejados, carece de galería, sustituida por el corredor, el cual abre en cada cara del claustro dos balcones con jambas y dintel de piedra, siendo el restante muro de mampostería revocada. de todos modos, las medidas no exiguas de este claustro, las bien pulidas columnas, arcos, losa, brocal y bóvedas, lo acabado de todas sus partes, unido a la sencillez del estilo toscano que allí domina, le ganan al mismo claustro la nota de precioso y severo." Barraquer també fa una descripció del refectori, avui totalment enrunat, com a una gran sala amb tres trams de volta amb llunetes, entre les cel·les dels frares estaven substituïdes per sala, alcova i recàmara, tenien balcó i

Aspecte del claustre en una imatge dels anys seixanta (Arxiu fotogràfic de la Casa Museu Duran i Sanpere)

Decoració del muntant de la porta d'ingrés

finestra, respectivament, d'aquí l'alternança entre balcons i finestres que s'observa a l'exterior. Finalment, fa esment del pas soterrat que des del celler anava cap a l'hort del convent (avui de cal Caelles), que els havia estat cedit per la noble família de cal Gualdo, on encara hi ha la sortida d'aquest pas.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Segons la tradició, on ara es troba el santuari hi havia des del segle XIII una antiga ermita. Ermita i propietat foren cedides el 1655 a l'orde dels agustins, els quals van edificar un convent el 1735 i, posteriorment, una espaiosa església, que porta la data del 1773 al frontispici del cancell del temple —el retaule major del qual fou obra de fra Camats, agustí nascut a Sanaüja.

L'última comunitat religiosa abans de l'exclaustració de 1835 estava formada pel prior P. Tomàs Serras, dos sacerdots i un llec. Es dedicaven als sagrats ministeris i tenien escola de primera ensenyança i llatí. Segons relació de Carles López Pastor (29 de maig de 1895) i de fra Josep Vilasaló (29 de juliol de 1882), la comunitat va haver d'abandonar el convent a causa de les persecucions, i diposità els objectes i utensilis que van quedar en una masia del terme, passant després a La Seu d'Urgell i novament reclamats i dipositats a l'església parroquial de Sanaüja. Un cop fora els frares, el batlle feu tapiar l'església i el convent. Després l'Estat es féu càrrec de l'edifici i de les seves propietats i les vengué amb moltes dificultats.

L'edifici del convent dels Agustins fou comprat a l'Estat per Antoni Purroy, segons consta en l'escriptura del notari Manuel Fuster de Lleida, del 23 de desembre de 1844. Cinc setmanes més tard, i degut a la intervenció dels habitatns de Sanaüja i el rector, que s'oposaven a què el convent romangués a mans de Purroy, el qual ja n'havia començat a enrunar alguna part, el 31 de gener de 1845 el convent passa a ser propietat d'un nombrós grup de veïns, que arrepleguen els 500 duros del preu de venda. Com a nous propietaris consten Jaume Barbar, Francesc Rovira, Vicenç Abad, Marià Castellà, Jaume Padullés i Joan Farga. L'hort el va comprar Josep Font, notari de Sanaüja, alhora que les terres del convent foren comprades per Joan Agell, fill de la casa actual de cal Torelló, catedràtic de química de la Universitat de Barcelona i que després fou rector de l'esmentada Universitat. Així doncs, segons el "Boletín oficial del Estado" del dia 6 d'octubre de 1842 es convoca a Joan Agell "para que se presente a pagar por tres heredades sitas en los términos de Sanahuja y Palou de Agustinos de dicho Sanahuja" i el dia 19 d'octubre de 1843 se'l torna a citar "por dos heredades llamadas Palou y las Planas, sitas en Palou de Sanahuja de Agustinos de la misma" i també "por una pieza de tierra llamada candemola sita en Sanahuja de Agustinos de la propia" (Barraquer, *Los Religiosos...*).

D'altra banda, els Agustins del Pla havien estat també propietaris, entre altres possessions, de l'heretat de Combelles on hi edificaren una casa i una capella, així com de l'anomenada "Masia dels Frares", molt

a prop de la Torre Combelles. Finalment, però, ja hem vist que arran de la desamortització tot passà a mans particulars.

En el cens del comte de Floridablanca de 1787 trobem aquesta referència al convent: "convento de Nuestra Señora del Plan-Orden de San Agustín. Profesos 8, Legos 2, Niños 1".

Finalment, l'any 1899, el convent havia estat convertit, segons ens informa Barraquer, en caserna de la Guardia Civil i en vivendes per a famílies pobres, a les quals es concedia habitació com a almoïna.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—Fons d'imatges de la Casa Duran i Sanpere. (Arxiu Històric Comarcal de Cervera).

—BARRAQUER, Cayetano: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. II. Barcelona 1906.

—BARRAQUER, Cayetano: *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, 4 vols. Barcelona 1915.

—Goigs de Ntra. Sra. del Pla de Sanaüja. Sanaüja 1996.

—IGLÉSIES, Josep: *El cens del comte de Floridablanca 1787*. Barcelona 1969.

SANTUARI DE LA MARE DE DÉU DEL PLA

Població: Sanaüja

Distància des de Cervera: 27 km

Accés: Carretera

Indret: Davant mateix de la cruïlla que condueix a l'interior del nucli urbà, damunt d'una petita elevació, a la dreta del convent.

Tipologia: Santuari

Època (Èpoques): Medieval/s. XVIII (1773)

Estat de conservació: Mitjà

Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Religios/Culte

Altres: Militar/Aquartermament militar (1936-1939)

Actual: Religios/Culte

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Edifici de planta rectangular (37 x 16,25 m), la façana principal del qual està formada per un sol llenç de paret que presenta un aparell constructiu característic de l'arquitectura conventual de la comarca, amb parament de pedra més o menys tallada i disposta a filades, amb un considerable reunt d'argamassa de calç i arena i amb reserva de carreus ben tallats a les cantoneres. Es tracta, sens dubte, d'un tipus d'aparell molt senzill que s'explica per tractar-se d'una arquitectura

Façana d'ingrés

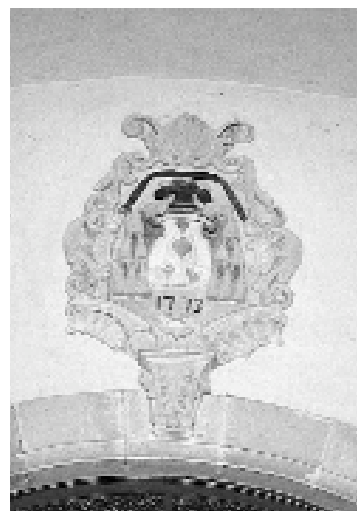
que no té el caire representatiu que pot tenir la parroquial, que presideix la vida social i religiosa de tota una vila. Un convent aniria més lligat a la privacitat i austeritat —si més no en l'aspecte exterior— d'una comunitat religiosa i a la devoció de caire molt popular que, en el cas dels Santuaris com el del Sant Dubte d'Ivorra, sovint són de grans dimensions per acollir els fidels, però es troben mancats d'una major decoració o de la magnificència que acostuma a ser més pròpia d'una parroquial. La façana d'ingrés del Santuari del Pla, doncs, presenta en la seva part baixa tres portes d'arc de mig punt fets de maó, bastides damunt d'una graonada. La porta central és l'accés al nàrtex del Santuari, mentre les dues laterals són cegues i constitueixen un recurs decoratiu alhora de flanquejar i reafirmar la importància de la porta principal. En un nivell superior, molt alt respecte a la porta d'ingrés, hi ha un rossetó motllurat que perviu com a element arcaïtzant, reminiscència de l'arquitectura gòtica. Corona la façana un tester semicircular que s'expandeix de forma còncava cap als costats i que es troba delimitat per sengles plints amb boles, una de les quals culmina la part central del tester. A la seva esquerra i enllaçant amb les dependències del convent, hi ha una espadanya de dos ulls, rematada per una cornisa amb una bola a banda i banda.

Pel que fa a l'interior, l'espai de l'església esdevé ordenat dins un eix longitudinal clarament establert per la nau central, coberta amb volta de canó amb llunetes —innovació que esdevé molt freqüent ja al segle XVII—, i que té com a fita el presbiteri amb l'altar major i cambril a la part posterior i la part superior de la capçalera en forma de petxina còncava, sense arribar a tractar-se d'un absis semicircular. Els trams de la nau donen espacialitat al conjunt, que esdevé lloc de reunió de fidels tal com desitja la nova litúrgia post-tridentina. Presenta una galeria alta en forma de tribuna, resseguida per una cornisa motllurada, mentre a banda i banda de la nau s'obren capelles amb un pseudodeambuladori que permet el recorregut per l'interior de les capelles sense incidir en la zona de culte i que

compleix una funció intercomunicadora. D'altra banda, l'església compleix amb la tradició peninsular de la utilització d'un cor alt sobre el nàrtex. Aquestes solucions tenen origen en els postulats contrareformistes i ja es posen de manifest en les esglésies barcelonines de Betlem o de Sant Felip Neri. En el nàrtex (14,80 x 4,5 m), just damunt la porta d'ingrés a la nau, hi documentem un escut esculpit i pintat, amb un capel distintiu de l'heràldica eclesiàstica, corresponent a un protonotari apostòlic o un prelat domèstic.

El retaule de l'altar major, construït per fra Camats, agustinia nascut a Sanaüja, consta d'un podi del qual arrenquen dues columnes que culminen en un frontó semicircular, coronat per una "glòria" amb rajos daurats i angelets tenants a banda i banda. Al centre d'aquest marc monumental, trobem un espai emmarcat per dues petites columnes, suportades per uns pedestals pintats a l'estructura de fusta, que també presenten sengles pilastres que culminen en un arc de mig punt que cobreix la fornícula on se situa la imatge de la Mare de Déu del Pla. Observem com en aquest cas, la imatge de la Verge és l'única protagonista del retaule, a diferència dels retaules del segle XVII que tendien a la compartimentació per encabir-hi nombrosos sants d'acord amb la voluntat contrareformista de potenciar el culte a la vida i miracles d'aquests. Veiem, doncs, com en el segle XVIII es tendeix cada cop més al que seria el retaule unitari, de la mateixa manera que el culte a l'eucaristia, cada cop més consolidat, propiciarà aquestes estructures esglonades per tal de col·locar el sagrari en un punt visualment privilegiat —tot i que avui es troba emplaçat en una de les capelles laterals. Val a dir que aquest retaule, com la resta de la capçalera de l'església, fou restaurat recentment, posant de manifest l'existència de marbrejats pintats, a imitació dels materials nobles, massa cars per ser utilitzats en segons quins temples locals. Finalment, la capçalera es complementa amb una àmplia cornisa pintada i sengles medallons esculpits en guix als angles, presentant els motius del Sagrat Cor de Jesús i el Sagrat Cor de Maria, que a la vegada també apareixen pintats a banda i banda dels murs laterals del presbiteri.

El cambril de la Mare de Déu —típica estructura desenvolupada al segle XVIII— és de planta quadrada (3,92 x 3,92 m) amb petxines als angles com a motiu decoratiu, alhora que la volta és centralitzada gairebé a mode de cúpula vuitavada mentre que els sòcols imiten basaments o podis de columnes pintats. Tota l'estança presenta panells pintats amb mar-

Senyal heràldic al nàrtex

brejats, que amaguen la pintura primitiva —que decorava alguns sectors dels murs amb motius flordelisats. Al cambril s'hi accedeix per una escala des de la sagristia, situada a l'esquerra del presbiteri, mentre que la porta de la dreta dona a una estança descoberta fa pocs anys, quan es va tirar a terra el mur que tapiava la porta i s'hi van descobrir a l'interior dos esquelets, juntament amb runa i palla. Segons la descripció de Barraquer a *Las Casas de Religiosos...* aquesta sala es correspondria amb la cel·la sepulcral, pròpia dels agustins, que tindrien per costum enterrar els membres de la comunitat en una mena de nínxols situats a la paret d'una mateixa sala, a mode de càmara sepulcral. D'altra banda, a través del cambril també s'accedeix a la tribuna superior, que dona tot el tomb a la nau.

Al peu del presbiteri, separat de la resta de la nau per dos graons, hi ha situada una llosa sepulcral que pertany a un prior del convent, que presenta una decoració a manera de pilastres troncocòniques incises a la pedra, així com ossos i calavera, que també esdevenen motius decoratius en els basaments. La llosa porta una inscripció: "PAUPERUM SOLATIUM/OPTIMA HAEC PATRIAE PARAVIT/SENECTUTE BONA/PLACIDA QUAM OPTAVERAT, MORTE DE CESSIT/VI·ID·IAM·AN·MDCCLXXXIX/AET·LXXXIV·MEN·VIII·DIEB·IX/PLAUDE, AEMULARE, ORA".

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Al mateix indret on avui hi ha les ruïnes del convent agustinià, s'hi documenta a l'edat mitjana, des del s. XI, una església del mateix nom. Consta que a l'any 1051 el bisbe d'Urgell, Arnau Sala, féu una deixa testamentària per a l'obra de "Sancta Maria de ipso plans de Sanauga". També consta que a l'any 1116 s'hi celebrà un judici per un contenciós que obligà a reunir-se el bisbe d'Urgell, Ot, i el paborde de Solsona. Així mateix, aquesta església és esmentada l'any 1280 en la relació d'esglésies de la diòcesi d'Urgell que contribuïren amb la dècima papal al sosteniment de les croades com a "Sancte Marie dez Pla".

Extreiem de Narcís Camós una descripció de l'antiga imatge de la Mare de Déu del Pla, probablement desapareguda durant la Guerra Civil, la imatge actual fou sufragada per un veí del poble i portada a l'altar posteriorment. "La imagen —ens diu N. Camós— es de barro, está en pie y tiene muy lindo ropaje. La basquiña colorada y manto azul, con una toca dorada que le llega hasta las espaldas, está sobre una nube del mismo y sobre una peaña que tiene tres serafines esculpidos. Es blanca y afable de cara, vuelta un poco al Niño. De alto tiene un palmo, un cuarto y medio. A Jesús tiene echado en los brazos, con la cabeza en el izquierdo y los pies en el derecho. Está desnudo y tiene su mano derecha sobre su pecho y la otra hacia el pecho de la Virgen. Hácese su fiesta mayor por su Natividad. Visítanla con procesión de su parroquial, el martes de Pascua de Flores, un día de las Letanías y el día de San Miguel de Septiembre. Invócanla mucho en el tiempo de necesidades de agua, en cuyas ocasiones la sacan y traen a la iglesia parroquial (tomando pri-

meramente auto en su capilla un notario, de que la volverán allí), donde la tienen con mucha veneración y alcanzan ordinariamente agua por su medio, como entre otras ocasiones experimentaron en el año 1637, a los 26 de abril."

(Vegeu, també, l'apartat de notícies històriques del Convent).

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—BARRAQUER, Cayetano: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. II. Barcelona, 1906.

—BARRAQUER, Cayetano: *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, 4 vols. Barcelona, 1915.

—CAMÓS, Narcís: *Jardín de María plantado en el principado de Cataluña*. Tremp 1992, p. 82.

—Goigs de Ntra. Sra. del Pla de Sanaüja. Sanaüja 1996.

—IGLÉSIES, Josep: *El cens del comte de Floridablanca 1787*. Barcelona 1969.

—*Catalunya romànica*, vol. XXIV. Barcelona 1997, p. 337.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Val a dir que després de la seva destrucció durant la Guerra Civil, les capelles laterals s'han anat omplint amb diferents imatges i en alguns casos s'han restaurat les estructures dels altars originals. L'advocació que gaudeix de més devoció, però, i que s'ha erigit com a patrona virtual del poble de Sanaüja és Santa Rita, molt venerada en aquest santuari i de la qual se celebra la festa el 22 de maig, quan se la venera amb ciris i roses vermelles, i que constitueix una de les festes més populars de Sanaüja.

És urgent la restauració de la teulada, molt abandonada i en perill de caure.

CAPELLA DE SANT JOAN DE LA TORRE COMBELLES

Població: Sanaüja

Distància des de Cervera: 28,6 km

Accés: Pista

Indret: Per la C-1412 en direcció a Torà, a poc més d'1 km i dalt d'un turonet a mà esquerra, trobem la torre Combelles.

Tipologia: Capella

Època (Èpoques): s. XIX (1804)

Estat de conservació: Mitjà

Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Religios/Capella

Actual: Abandonat al culte

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Façana d'ingrés

Adossada a un dels laterals de la casa i en un extrem de la façana principal, hi ha la capella de Sant Joan Baptista, de dimensions reduïdes (6,55 x 3,75 m) d'acord amb el seu caràcter de capella particular per als habitants de la casa.

La façana presenta un aparell de pedra irregular amb reserva de carreus a les cantoneres. Està

coronada per un tester de perfil mixtilini que presenta una obertura a mode d'espadanya.

La porta d'ingrés té la llinda plana i està emmarcada per blocs de pedra tallada amb motllura als cantells. La llinda té la inscripció incisa de: "CAPELLA D 18+04 SANT JOAN" i al damunt s'observa un arc de descàrrega. A la part central de la façana s'obre un òcul que constitueix l'única entrada de llum a l'interior.

L'interior de la capella està cobert amb dos trams de volta de canó amb llunetes, separats per un arc faixó, que es recolza en una motllura de guix que recorre tot l'espai perimetral de la nau. Aquesta motllura enllaça amb el coronament del petit frontal de l'altar de guix, que decora la capçalera de l'església —que té el perfil còncau a l'interior— amb una sèrie de motius clàssics, com les volutes, acants i pilastres jòniques que separen les tres fornícules que albergaven les imatges, i per sobre de les quals es troba un altre petit edicle central damunt el qual coronen l'estructura dues volutes invertides. A banda i banda de la nau s'obren, afrontades, dues fornícules sense decoració.

En el moment de confeccionar la fitxa sobre aquesta capella, no vam poder veure el seu terra que, com la casa, es trobava també en procés de restauració.

Llinda de la porta d'ingrés amb arc de descàrrega al damunt

PANTEÓ DE CAL RAMON DELS MESTRES

Poplació: Sanaüja
Distància des de Cervera: 27,2 km
Accés: Carretera
Indret: Dins del cementiri municipal

Tipologia: Mausoleu
Època (Èpoques): Finals s. XIX
Estil: Neogòtic
Autor: Ramon "dels Mestres", picapedrer
Estat de conservació: Bo
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Religiós/Lloc d'enterrament
Actual: Religiós/Lloc d'enterrament

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

El panteó de la família d'aquest picapedrer segueix el corrent imperant en l'art funerari vuitcentista (quan es tractava de tombes notables o mausoleus) de recórrer a l'arquitectura neogòtica, tal com es palesa en les tombes dels cementiris parisencs de Père Lachaise o Montmartre, o les del cementiri barceloní de Montjuïc. Val a dir, doncs, que a més d'entroncar amb la tradició artística medieval, el neogòtic, pels seus trets d'espiritualitat i monumentalitat, podia convertir-se en l'estil més adient per hostatjar i homenatjar els morts de les famílies benestants.

Pel que fa al mausoleu objecte del nostre estudi, és de planta quadrangular (2,90 m aprox. per cada costat) i presenta aparell de carreus de pedra ben escairats amb junts remarcats. La façana amb la porta d'ingrés presenta els cantells rebaixats i flors esculpides a manera de botons. La porta està coronada per un gablet triangular i amb treball de la pedra a manera de traceria gòtica, que també s'observa en les finestres semicirculars de les parets laterals. La part alta de l'edifici presenta un ampitador que recorre tot l'edifici en planta, decorat a manera de claustre. Finalment, el

Aspecte actual del panteó

panteó culmina amb una coberta a quatre vessants i un revestit de peces de ceràmica vidrada de color negre.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—BOHIGAS, Oriol: *Los cementerios como catálogo de arquitectura*, "Cau" núm. 17. Barcelona 1973.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Cal assenyalar que l'anomenat "Ramon del Mestres" era un reputat picapedrer sanaüjà que va participar, sobretot, en les obres de reforma i d'ampliació del Santuari del Miracle. Sembla ser que en un principi, el panteó havia de ser per una altra família que al final no el va poder pagar, per la qual cosa se'l va quedar la família de qui el va construir.